

4. KRIMINALITA V KONTEXTU RUTINNÍCH AKTIVIT

4.1. Společenské změny, růst kriminality a rutinní aktivity

V období, kdy se v kriminologii a trestní politice opětovně prosazuje indeterministické paradigma racionální volby, přichází v roce 1979 kriminologové Lawrence Cohen a Marcus Felson se známou statí *Social Change and Crime Rate Trends: A Routine Activity Approach* pojednávající o kriminalitě jako o jevu vyskytujícím se v kontextu všedních, každodenních rutin jednotlivců.

Cílem jejich práce bylo poskytnout alternativní vysvětlení dramatického růstu zejména majetkové kriminality během zlatého období kapitalizmu v Americe padesátých a šedesátých let 20. století, jelikož dle jejich názoru mnohé „konvenční“ teorie kriminality selhaly v ozřejmění paradoxu růstu kriminality v období, kdy se americká společnost rozvíjela a většina obyvatel bohatla, stávala se produktivnější a zároveň konzumnější.

Autoři vyslovili hypotézu, že jsou to změny v sociálních trendech, které umožňují výskyt příležitostí k protiprávním aktivitám, nikoli jako „indikátory sociálního rozkladu, [nýbrž] jako vedlejší produkty svobody a prosperity projevené v [legitimních] rutinních činnostech každodenního života“.¹⁸⁹ Jako teoretický podklad pro svůj přístup použili teorii lidské ekologie formulované Amosem Hawleyem v roce 1950.¹⁹⁰ Hawley poukázal na časový rozměr analýzy rozsahu kriminality v urbánních komunitách, který má vzájemnou souvislost s prostorovým rozměrem. Komunita není podle Hawleyho jenom teritoriální jednotkou, nýbrž spíše „organizací symbiotických a sdílených vztahů, jelikož lidské aktivity se vykonávají jak v prostoru, tak i v čase“.¹⁹¹

V původní verzi se kriminálním skutkem rozumí střet (1) motivovaného potenciálního pachatele s (2) vhodným cílem, (3) nechráněným způsobitelným

---

¹⁸⁹ COHEN, L. E., FELSON, M.: *Social Change and Crime Rate Trends: A Routine Activity Approach*. *American Sociological Review*, 1979, 44(4), s. 605.

¹⁹⁰ Tamtéž, s. 589–590; Autoři odkazují na HAWLEY, A.: *Human Ecology: A Theory of Community Structure*, 1950.

¹⁹¹ Hawleyův přínos pro analýzu kriminálních trendů v prostředí spočívá v zaměření na časové komponenty struktury komunity: (1) rytmus jako obvyklou periodicitu, se kterou se událost vyskytuje, (2) tempo, tedy počet událostí v určitém čase a (3) načasování mezi různými vzájemně převázanými aktivitami. Analýza kriminality má brát ohled na dimenzi prostoru v provázání s dimenzí času. Viz HAWLEY, A.: *Human Ecology: A Theory of Community Structure*, 1950.

ochráncem před útokem, v určitém místě a čase. Konvergenci těchto tří nevyhnutelných elementů zločinu vytváří na makro-úrovni sociální struktura, která se v průběhu času mění vlivem různých trendů ve společnosti.¹⁹² Makro-analýza kriminality – tedy zkoumání kriminality jako celospolečenského fenoménu – je v teorii rutinních aktivit vlastně východiskem pro mikro-analytický postup spočívající ve zkoumání kriminality prismatickým zrcadlem konkrétních rozmanitých typů trestné činnosti.

Dobrym příkladem změny sociální struktury je situace po druhé světové válce, kdy došlo k výraznému přesunu rutinních aktivit z obydlí na pracoviště. Ku příkladu velká část dospělé ženské populace s pracovními zkušenostmi z válečné ekonomiky se po válce nevrátila k trávení denního času v domácnosti, ale získala plné úvazky v civilních zaměstnáních. V krátkém čase tak množství obydlí ztratilo přirozený dohled a zároveň s rapidním rozšířením dostupnosti domácích spotřebičů, elektroniky či osobních vozů ze sebe vytvořilo snadný cíl majetkových deliktů. Změnou v dynamice rutinních aktivit velké části populace tak došlo ke změně ve dvou nevyhnutelných elementech zločinu – přibývaly vhodné cíle (spotřební zboží) a mnoho míst (domácnosti) ztratilo v určitém čase (pracovní doba) přirozeného ochránce (žena v domácnosti). S ohledem na tyto změny je pak nasnadě vysvětlení rapidního růstu majetkové kriminality, konkrétně vloupání do obydlí.

„Je ironické, že právě faktory zvyšující příležitost užít si výhody života mohou též zvýšit příležitost pro predátorské útoky. Například, automobily poskytují svobodu pohybu pro pachatele stejně jako pro běžné občany a poskytují zranitelné cíle pro krádeže. Vysokoškolská studia, podíl žen v zaměstnáních, urbanizace, sub-urbanizace, dovolené, či nové elektronické zboží poskytují různé příležitosti k úniku z omezeného prostoru domácnosti, což zvyšuje riziko predátorské viktimizace.“¹⁹³

Ve Felsonově a Cohenově přístupu rutinních aktivit ustupují charakteristiky pachatele do pozadí a pozornost se zaměřuje na okolnosti konkrétních trestných činů (mikro-analytická úroveň). Felson argumentuje, že pro kriminologii by bylo užitečnější obrátit pozornost na prostorové a časové vlastnosti místa (doslova rozestavení místa, *setting*), kde se vyskytují příležitosti k trestnému činu, než teoretizovat o „vzdálených příčinách kriminality“. S tímto postojem se Felson postavil do přímé opozice k tehdy převládající teorii „sociologie devia-

¹⁹² COHEN, L. E., FELSON, M.: Social Change and Crime Rate Trends: A Routine Activity Approach. *American Sociological Review*, 1979, 44(4), s. 589.

¹⁹³ Tamtéž, s. 605.

ce“, která nahlížela a vysvětlovala kriminalitu v rámci „komplexních sociálních problémů“.¹⁹⁴

Jak to v retrospektivě popisuje jeden z autorů Marcus Felson,¹⁹⁵ ze začátku se jejich teze setkaly spíše s odmítáním ze strany editorů několika významných amerických odborných sociologických periodik. Po více než třech letech byl článek publikován v *American Sociological Review* a postupně se stal jednou z nejvíce citovaných prací v kriminologii. Přitáhl pozornost jak kriminologů zajímajících se o vliv bezprostředního i širšího prostředí a společenské struktury na páchání kriminality a těch zajímajících se o problematiku analýzy časových a prostorových vzorců a trendů při páchání kriminality a o s ní související prevenci kriminality, tak i kritiků zejména z proudu sociologie deviance.

První z dvojice autorů, Lawrence Cohen, následně přístup rutinních aktivit integroval s konvenčním sociologickým modelem sociální dezorganizace vytvořeným Shawem a McKayem (viz pasáž o Chicagské škole, 2. kapitola), jak to po publikaci původního článku doporučovalo více členů kriminologické akademické obce.

4.2. Rozvoj přístupu rutinních aktivit a jeho integrace s dalšími teoriemi

Marcus Felson se vydal vlastní cestou směrem od sociologických kořenů původního přístupu a teorii rutinních aktivit propojil s teorií racionální činnosti Ronaldida Clarkea do společného oportunistického teoretického modelu, který spatřuje v příležitostech významnou roli při zapříčiňování všech druhů kriminality. Zpočátku totiž zastával názor (prezentovaný v původní stati napsané s Lawrencem Cohenem), že kriminalita je funkcí změn ve struktuře společnosti a její růst v souvislosti se změnami, které pozoroval, považoval za nevyhnutelný.

Po obeznámení se s Clarkovým konceptem situační prevence založené na omezování příležitostí ke zločinu dospěl Felson k názoru, že růst míry kriminality se nejenže dá zpomalit, nýbrž je dokonce možné cílenou činností vedoucí ke snižování příležitostí míru kriminality snižovat.¹⁹⁶ Právě na této názorové shodě bylo možné integrovat teorii rutinních aktivit na mikro-analytické úrovni

---

¹⁹⁴ Viz ZEDNER, L.: *Opportunity Makes the Thief-Taker: The Influence of Economic Analysis on Crime Control*. In NEWBURN, T., COCK, P. a kol.: *The Politics of Crime Control*, 2006, s. 147–162.

¹⁹⁵ FELSON, M.: *Routine activity approach*. In WORTLEY, R., MAZEROLLE, L. a kol.: *Environmental Criminology and Crime Analysis*, 2008, s. 70–78.

¹⁹⁶ Tamtéž, s. 73.

s teorií racionální volby do oportunistické teorie založené na východisku, že příležitost je základní příčinou kriminality (*root cause of crime*).¹⁹⁷

Felson si taktéž uvědomil kompatibilitu vlastního přístupu rutinních aktivit s teorií vzorců kriminality od Paula a Patricie Brantinghamových, zaměřenou na distribuci kriminality v určitých lokalitách (od městských částí po konkrétní ulice nebo adresy), ve které shledal teoretický mezičlánek svého mikro-analytického přístupu zaměřeného na konkrétní kriminální události a makro-analytického přístupu sledujícího vliv změn v rutinních aktivitách na celkovou kriminalitu na celospolečenské úrovni. Jak bude ukázáno dále, Felsonova teorie rutinních aktivit byla následně integrována Paulem a Patricií Brantinghamovými do meta-teorie environmentální kriminologie.¹⁹⁸

Původní teorii rutinních aktivit Felson následně více zobecnil, a to tak, že rozšířil její aplikovatelnost i na jiné než tzv. predátorské zločiny, při kterých je pachatel v přímém kontaktu s cílem – obětí u násilných činů nebo majetku u majetkových činů.¹⁹⁹ Zjistil totiž, že rutinní aktivity (ve významu, jak jej vnímá teorie rutinních aktivit) sehrávají svou úlohu i při páchání trestné činnosti „na dálku“ – např. pomocí telefonu nebo v současnosti více na internetu. Teorie nachází uplatnění i při studiu takových typů kriminality, které by se daly označit za ne-rutinní, jako například sexuální zneužívání či sériové vraždy.²⁰⁰

Význam teorie rutinních aktivit výrazně posílil rozvoj v metodách analýzy kriminality a sběru kriminálně relevantních dat. V posledních dvou desetiletích dochází k digitalizaci a automatizaci sběru a vyhodnocování informací o páchání trestné činnosti v prostoru, pro policejní složky se stává standardem geokódování odhalených trestných činů a následné využití dat při mapování kriminality. Pozornost si taktéž získává geografické profilování pravděpodobného místa pobytu osob podezřelých ze série útoků. Pro tyto a další prostorově-analytické

¹⁹⁷ FELSON, M., CLARKE, R. V.: *Opportunity Makes the Thief. Practical theory for crime prevention. Police Research Series, Paper 98*, 1998.

¹⁹⁸ ANDERSEN, M., BRANTINGHAM, P., KINNEY, J. B.: *Classics in Environmental Criminology*. Boca Raton, FL: CRC Press, 2010, s. 185. Teorie rutinních aktivit se taktéž označuje za jeden z environmentálních směrů, neboli za teorii patřící do „rodiny teorií environmentální kriminologie“. Viz CHAMARD, S.: *Routine Activities*. In McLAUGHLIN, E., NEWBURN, T. a kol.: *The SAGE Handbook of Criminological Theory*, 2010, s. 210–224.

¹⁹⁹ Postupný vývoj lze odpozorovat na čtyřech vydáních publikace *Crime and everyday life*, ze kterých nejaktuálnější je FELSON, M., BOBA, R.: *Crime and Everyday Life*. 4. vydání, 2010.

²⁰⁰ FELSON, M.: *Routine activity approach*. In WORTLEY, R., MAZEROLLE, L. a kol.: *Environmental Criminology and Crime Analysis*, 2008, s. 73. Autor odkazuje na článek ROSSMO, D. K.: *Place, Space, and Police Investigations: Hunting Serial Violent Criminals*. In ECK, J., WEISBURD, D. a kol.: *Crime and Place: Crime Prevention Studies, Volume 4*, 1995.

metody teorie rutinních aktivit slouží jako teoretický rámec pro tvorbu hypotéz následně testovaných při analytické činnosti.

Felson pozoruje, že starší metodologie mapování kriminality založené na sledování rozsahu kriminality v geografických jednotkách velikosti správních územních jednotek (kraje, obce, městské části), resp. demografických sousedství či obdobných statistických jednotek se postupně stávají obsoletní. Jednak výsledky takových analýz odpovídají obecně známým skutečnostem (ve městě je víc kriminality než na venkově, v centru města a problémových lokalitách je největší míra kriminality atp.), ale taktéž nedokážou spolehlivě „podchytit“ skutečnost, že pachatelé se běžně pohybují přes hranice obvyklých geografických jednotek, mohou páchat kriminalitu na rozličných místech, někdy se liší místo spáchání trestného činu od místa následku, či místa, kde dojde ke zjištění, že k trestnému činu došlo, nebo jeho oznámení na policii, přičemž všechna tato místa se mohou vyskytovat v rozdílných geografických jednotkách užitých při analýze kriminality pomocí metody mapování.²⁰¹

Pro moderní analytické metody se však jeví jako nejdůležitější pozorování, že páčání trestné činnosti, jakož i výskyt a vzájemné potkávání pachatelů (taková místa, důležitá pro navazování kontaktů, předávání zkušeností a plánování páčání trestné činnosti ve spolupachatelství, Felson označuje jako *hangouts*) probíhá i uvnitř geografických jednotek s nejvyšší mírou kriminality nejčastěji jenom na několika problémových místech – v ulicích či konkrétních budovách, parcích, či podobných malých prostorech.²⁰²

Tři původní elementy zločinu²⁰³ – motivovaného pachatele (*motivated offender*), vhodného cíle (*suitable target*) a nepřítomnosti způsobilého ochránce (*absence of capable guardian*) – Felson²⁰⁴ dále rozšířil o dohlázeitele (*handler*), což je potenciálnímu pachateli blízká osoba, která nad ním dokáže v jeho přítomnosti udržovat kontrolu a předcházet tak spáchání trestného činu. Inspiraci pro element blízkého dohlázeitele našel v teorii kontroly amerického kriminologa Travis Hirschiho.²⁰⁵ Na rozdíl od internalizované koncepce kontroly (viz dále) však zdůraznil přítomnost nebo nepřítomnost osoby, která v situaci, kdy mohou na-

---

²⁰¹ FELSON, M.: *Routine activity approach*. In WORTLEY, R., MAZEROLLE, L. a kol.: *Environmental Criminology and Crime Analysis*, 2008, s. 74.

²⁰² Tamtéž.

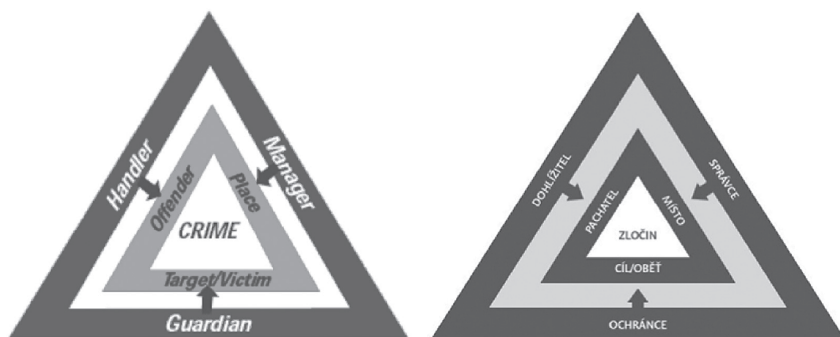
²⁰³ Označované jako „trojúhelník zločinu“ (*crime triangle*). V podstatě jde o nejvíce inkluzivní a přitom jednoduché a přímé zobrazení jádra koncepce rutinních aktivit na mikro-analytické úrovni.

²⁰⁴ FELSON, M.: *Reconciling Hirschi's 1969 Control Theory with the General Theory of Crime*. In LAB, S. P. a kol.: *Crime Prevention at a Crossroads*, 1997.

²⁰⁵ Viz HIRSCHI, T.: *Causes of Delinquency*, 1969.

stat okolnosti vhodné pro trestný čin, dokáže potenciálního pachatele efektivně ovlivnit tak, aby k činu nedošlo.

Kriminolog John Eck²⁰⁶ uspořádal elementy do tzv. trojúhelníku analýzy problému, přičemž problémem rozuměl jak trestný čin nebo jiný protispolečenský problém. „Problém“ definoval jako interakci motivovaného pachatele a vhodné oběti nebo cíle, a to za absence určitého prostředníka, ať už je to ochránce způsobilý bránit cíl nebo dohlížitel pachatele, to vše na určitém místě a v určitém čase, kdy není místo chráněno správcem.

Rozšířený trojúhelník analýzy problému²⁰⁷

Felsonova koncepce kriminality v každodenním životě přinesla do kriminologie inovativní přístupy a myšlenky, a nepochybně sama vzbuzuje kritiku ze strany řady teoretiků. Jak uvádí sám autor, jeho přístup představoval „otevřenou výzvu konvenční kriminologii“. Zatímco se jeho spoluautor původní studie Lawrence Cohen vydal „na zpáteční cestu směrem ke konvenční kriminologii“, Felson se dle vlastních slov „pohnul dál a dál od svých původních začátků směrem k novému přístupu a novému okruhu intelektuálních přátel“²⁰⁸ – k zastáncům oportunistických teorií a environmentální kriminologie.

Jak již bylo uvedeno, teorie rutinních aktivit byla záhy po publikaci statě *Social Change and Crime Rate Trends: A Routine Activity Approach* v roce 1979 autorem Marcusem Felsonem obohacena o element dohlázeitele, založeného na teo-

²⁰⁶ ECK, J.: *Police Problems: The Complexity of Problem Theory, Research and Evaluation*. In KNUTSSON, J. a kol.: *Problem-Oriented Policing: From Innovation to Mainstream: Crime Prevention Studies. Volume 15*, 2003, s. 79–113.

²⁰⁷ Převzato z CLARKE, R. V., ECK, J.: *Crime Analysis for Problem Solvers in 60 Small Steps*, 2005, s. 28. Česká verze dostupná na internetové stránce: <<http://www.popcenter.org>>.

²⁰⁸ FELSON, M.: *Routine activity approach*. In WORTLEY, R., MAZEROLLE, L. a kol.: *Environmental Criminology and Crime Analysis*, 2008, s. 72–73.

rii kontroly, a integrována s teorií racionální volby zastávané zejména Ronaldem V. Clarkem, a to již ve sborníku *The Reasoning Criminal: Rational Choice Perspectives on Offending*, konkrétně ve Felsonově příspěvku *Linking Criminal Choices, Routine Activities, Informal Control, and Criminal Outcomes*.²⁰⁹

Kriminolog Travis Hirschi, jeden z předních představitelů teorie kontroly, v publikaci *Příčiny delikvence (Causes of Delinquency)* z roku 1969 zformuloval teorii sociálních vazeb (*social bonds*), která vysvětluje, proč jednotlivci ve snaze o uspokojování svých potřeb dodržují společenská pravidla, neboli jinými slovy se nechovají delikventně. Autor definuje čtyři typy vazeb na společnost, které jednotlivci brání v páchání trestné činnosti: (1) pouto (*attachment*) k blízkým lidem (rodiče, vrstevníci, učitelé, duchovní, členové komunity atp.), na kterých mu záleží, a z těchto pout plynoucí odpovědnost chovat se odpovědně a dodržovat pravidla, (2) oddanost (*commitment*) konvenčním aktivitám spočívající v racionálním strachu plynoucím z rizika odhalení ze spáchání trestného činu, které sebou nese i riziko zmaření vynaloženého úsilí v konvenčním životě (ztráta reputace, odloučení od rodiny, kariérní pád atp.), (3) zapojení se (*involvement*) do konvenčních aktivit, při kterých jednatel vynakládá úsilí a obětuje jim svůj čas, který by jinak mohl využít pro páchání trestné činnosti a (4) víra (*belief*) v platnost hodnotového systému ve společnosti, ve které žije a jejímiž pravidly se řídí.

Z teorie sociálních vazeb Felson převzal koncept neformální sociální kontroly – myšlenku, že společnost disponuje určitými nástroji, kterými dokáže předcházet delikvenci tím, že u jednotlivce vytvoří vazby, a tím na něj prakticky dohlíží. Vazba (pouto k druhým, oddanost aktivitám, zapojení se do konvenčních aktivit a víra v hodnoty a normy společnosti) se stává nástrojem dohlížení (doslovně rukojetí – *handle*²¹⁰). Na jednotlivce s vazbami na společnost je možné dohlížet (*handled offender*), tedy může spáchat trestný čin, ale zároveň se může najít někdo, kdo je dostatečně blízko, aby se „chopil rukojetí“ a zabránil takovému jednotlivci tento čin spáchat (*intimate handler*). Tato osoba, typicky rodič, příbuzný, učitel, přítel či jiný odpovědný a jednotlivci blízký člen komunity, vykonává nad jednotlivcem neformální kontrolu a stává se tak čtvrtým elementem (vedle vhodného cíle a způsobitelného ochránce tohoto cíle), jehož absence vytváří předpoklad pro vytvoření kriminální události.²¹¹

²⁰⁹ FELSON, M.: *Linking Criminal Choices, Routine Activities, Informal Control, and Criminal Outcomes*. In CORNISH, D., CLARKE, R. V.: *The Reasoning Criminal: Rational Choice Perspectives on Offending*, 1986, s. 119–128.

²¹⁰ Felson využívá anglické slovo *handle*, které jako podstatné jméno znamená rukojeť a jako sloveso nakládat.

²¹¹ Srovnej FELSON, M.: *Linking Criminal Choices, Routine Activities, Informal Control, and Criminal Outcomes*. In CORNISH, D., CLARKE, R. V.: *The Reasoning Criminal: Rational Choice Perspectives on Offending*, 1986, s. 121–123.

Felson dále umístil racionální volbu do širšího kontextu struktury příležitosti ke zločinu, které umožňují vykonání volby a ovlivňují výsledek jednání: „Lidé dělají volby, ale nemohou si vybrat volby, které mají k dispozici. Nemohou též s jistotou vědět, jaký řetězec událostí bude následovat po jejich volbě, včetně voleb provedených jinými. Lidé se mýlí a selhávají, stejně často jako dosahují toho, čeho chtějí.“²¹²

Místo, kde se setkávají obě teorie, je právě prostředí vytvářející příležitosti pro volbu spáchat trestný čin. S dynamickými změnami ve společnosti se přetvářejí rutiny a cykly v životě jejich členů. Lidé jsou mnohem více mobilní. Potenciální pachatelé, jejich dohlížitelé, oběti a jejich ochránci se v moderním urbánním prostředí pohybují v místě a čase mnohem dynamičtěji, než tomu bylo v minulosti. Mladí lidé opouštějí rodiče, studují nebo pracují v nových, často vzdálených místech, ve městech se rozvíjí noční život, spotřební zboží je mnohem dostupnější pro většinu populace, osobní vozidla a hromadná doprava umožňují rychlý přesun z místa na místo prakticky pro kohokoliv. Tyto sociální změny ovlivňují „scénu“, na které se míjejí nebo potkávají pachatelé se svými cíli, pachatelé s dohlížiteli a cíle s ochránci.

Studium konvergence a divergence těchto elementů v místě a čase má význam pro pochopení vytváření příležitostí pro rozhodování, samotný proces rozhodování jednotlivých aktérů a jeho výsledky. Jak uvádí Felson, „jakýkoliv soubor rozhodnutí, které vedou k potkání pachatele a vhodného cíle za nepřítomnosti způsobilého ochránce a blízkého dohlázeitele, má tendenci stát se kriminogenním,“²¹³ kdežto přítomnost ochránce a dohlázeitele riziko spáchání trestného činu snižují. Toto pozorování má důležité praktické implikace pro analytickou činnost. Analytik má studovat rozhodování pachatelů v kontextu rozhodování dalších aktérů, zaměřit se na vlastnosti cílů, pohyblivost a určité opakující se vzorce chování (každodenní rutiny) v prostoru a čase, tedy jinými slovy „pomocí mapy, hodinek a kalendáře“.²¹⁴

Kriminologové Clarke a Felson prohloubili integraci a zároveň porovnali teorii racionální volby a teorii rutinních aktivit ve sborníku *Routine Activity and Rational Choice*.²¹⁵ Oba přístupy sdílejí zaměření na situační determinanty zločinu (bezprostřední okolnosti místa a času spáchaného trestného činu), rozlišují kon-

²¹² Srovnej FELSON, M.: *Linking Criminal Choices, Routine Activities, Informal Control, and Criminal Outcomes*. In CORNISH, D., CLARKE, R. V.: *The Reasoning Criminal: Rational Choice Perspectives on Offending*, 1986, s. 119.

²¹³ Tamtéž, s. 127.

²¹⁴ Tamtéž, s. 128.

²¹⁵ CLARKE, R. V., FELSON, M.: *Routine Activity and Rational Choice. Advances in Criminological Theory: Volume 5*, 1993.

4. Kriminalita v kontextu rutinních aktivit

cepty zločinnosti (*criminality*) – ve smyslu tendencí lidí chovat se kriminálně – a zločinu (*crime*) – tedy konkrétní kriminální události, – a zaměřují se na specifické vlastnosti jednotlivých druhů trestných činů (*crime-specific focus*).

	Rutinní aktivity	Racionální volba
Organizující perspektiva	Ano	Ano
Zaměřuje se na vysvětlení a) kriminálních událostí b) kriminálních dispozic	Ano Ne	Ano Ano
Úroveň vysvětlení	Makro	Mikro
Kauzální teorie	Ano	Ne
Situační zaměření	Ano	Ano
Zaměření na specifické druhy trestné činnosti	Ano	Ano
Racionální pachatel	Implicitní	Explicitní
Orientace na praktické politiky	Implicitní	Explicitní
Mateřské disciplíny	Geografie Demografie Lidská ekologie	Psychologie, Ekonomie, Sociologie deviace, Environmentální kriminologie

*Porovnání a kontrast přístupu rutinních aktivit a racionální volby*²¹⁶

4.3. Kriminologie každodenního života

V následujících dvou desetiletích Felson rozvinul teorii rutinních aktivit v publikaci *Zločin a každodenní život (Crime and Everyday Life)* jako všeobecnou teorii pro porozumění zločinu jako (1) aktivitě jednotlivců („kdo, co, kdy, kde a jak“)

²¹⁶ Převzato z CLARKE, R. V., FELSON, M.: *Routine Activity and Rational Choice. Advances in Criminological Theory: Volume 5*, 1993, s. 9.

(2) odehrávající se v každodenních situacích a (3) velmi rozmanitých formách, a (4) vedené jejich rozhodnutími v inkriminovaném čase.²¹⁷ Publikace představuje čtenářsky přitažlivé shrnutí teoretických východisek rutinních aktivit, několik praktických aplikací na problematiku krádeží zboží, kriminality mládeže či kriminality bílých límečků, a též technik kriminální prevence.²¹⁸

V úvodu díla Felson identifikuje několik základních mylných východisek (*fallacies*), které se objevují v běžných i odborných diskusích o kriminalitě.²¹⁹

1) Dramatický omyl spočívá v přeceňování „obrazu o kriminalitě“ u většiny populace, na čemž mají podíl média a filmový průmysl. Kupříkladu o vraždách často panuje dojem, že jsou sofistikované, jistým způsobem zajímavé, ba až vzrušující, přičemž drtivá většina z nich je nešťastným výsledkem jinak běžných hádek nebo potyček, kdy měl útočník náhle k dispozici smrtící předmět, zdravotnická pomoc nestihla být poskytnuta včas atp. Mylné představy panují taktéž o podílu závažných činů oproti méně závažným. Přitom majetková trestná činnost několikanásobně přesahuje násilnou činnost, ze které jen menší podíl dosahuje vysoké závažnosti. Například v drogové kriminalitě je jenom jeden z řady dopadených pachatelů nebezpečný překupník nebo výrobce drog, ostatní jsou typicky konzumenti nebo dealři na spodku struktury ilegálního byznysu s drogami. Většina trestných činů není dramatických, i když se čas od času dramatické události odehrávají. Při analýze kriminality je však nutné zohlednit jejich skutečný podíl na celkové kriminalitě a zaměřit se na reálná fakta, nikoli senzace.

2) Omyl o policii a soudech spočívá v přeceňování významu systému trestní justice pro kontrolu a prevenci kriminality. Ve skutečnosti je většina policejní práce rutinní a takřka nezajímavá, což jen sporadicky střídají dramatické okamžiky. Je určitým paradoxem, že – vzhledem ke specifickému charakteru fungování policejních složek – policejní služby mají v rozporu s ustálenými názory a očekáváními policejní služby jenom limitované kapacity a často nedostatečné nebo vysloveně špatné výsledky při odhalování a objasňování kriminality. Jde o v kriminologii obecně známý fenomén trychtýře „procesování“ trestných činů – jen menší část z celkové kriminality je odhalena, z čehož jen u části skutků se zjistí podezřelí, stíhaných osob je ještě méně a na spodku je jenom zlomek odsouzených osob v porovnání s nápadem trestné činnosti. Trestní justice je jen stěží reformovatelná, nese si zakořeněné představy o řešení jednotlivých

²¹⁷ FELSON, M., BOBA, R.: *Crime and Everyday Life*. 4. vydání, 2010, s. xi.

²¹⁸ Silně kritické stanovisko k teorii rutinních aktivit/teorii kriminality každodenního života prezentované v publikaci zaujal kromě jiných kriminolog David Garland. Viz GARLAND, D.: *The commonplace and the catastrophic: Interpretations of crime in late modernity*. *Theoretical Criminology*. 1999, 3(3), s. 353–364.

²¹⁹ Tamtéž, s. 1–23.

případů, je zdlouhavá, příliš spoléhá na tresty, které často přichází opožděně, jsou přísné a postihují jen zlomek pachatelů.

3) Omyl v představě o pachatelích jako o lidech odlišných od běžné populace. Většina pachatelů nevykazuje zvláštní vlastnosti, které by je výrazně odlišovaly od ostatních. Spáchat trestný čin může prakticky každý a jenom u zlomku pachatelů se vyskytují určité patologie. Stejně jako se nedá vést striktní dělící čára mezi „zločinci“ a lidmi dodržujícími zákon, tak je omylem vnímat pachatele a oběti jako dvě odlišné skupiny. Pachatelé často bývají sami viktimizováni a obět se také může rázem změnit na pachatele.

4) Omyl v „nevinnosti“ mládeže, který je často reflektován v médiích zobrazením typického pachatele jako muže ve středním věku. Kriminální statistiky však ukazují, že většinu kriminality páchají mladí lidé – mladiství a mladí dospělí. Kriminální chování akceleruje v pozdním náctiletém věku a v první polovině dvaceti let věku. V případě pachatelů závislých na návykových látkách nebo obecně s delikventním životním stylem je zajímavý poznatek, že fyzicky vypadají starší, než ve skutečnosti jsou, což také zkresluje představu o věku obvyklých pachatelů.

5) Omyl o důmyslnosti trestné činnosti spočívá v tom, že se pachatelům připisuje větší míra promyšlenosti, než jaká je skutečně přítomná při páchaní většiny trestné činnosti. Změny v každodenních rutinách lidí v moderní společnosti vedly k tomu, že určité druhy trestné činnosti se staly obsoletními, a naopak umožnily vznik mnoha příležitostí pro velmi jednoduše proveditelné trestné činy. Kupříkladu oportunistická krádež lehkého a relativně cenného elektronického zařízení z motorového vozidla nebo zboží ze supermarketu, ke kterým dochází téměř nepřetržitě, nevyžaduje na straně pachatele žádnou velkou chytrost, plánování nebo kreativitu. Rozumové schopnosti pachatele se často opticky přeceňují i proto, že oběti nerady vypadají, že byly viktimizované pro vlastní neopatrnost nebo vysloveně hloupost.

6) Omyl o organizovaném zločinu vede k přecenění organizačních schopností a přítomnosti sofistikovaného plánování u trestné činnosti páchané ve spolupachatelství. Ve skutečnosti jsou struktury trestné činnosti s podílem několika lidí jednoduché, v podstatě řetězovitého charakteru, kde jeden člověk zná a spolupracuje jedním s několika dalšími, bez toho, aby byly řízení v rámci efektivního hierarchického systému.

7) Omyl ohledně významu morálních, náboženských, sociálních a politických programů zapříchňuje přecenění jejich vlivu na možnosti redukce míry kriminality. Morální výchova ani náboženské přesvědčení podle Felsona nemají výrazný dopad na kriminální chování. I člověk přesvědčený o tom, co je morálně dobré a co je špatné, jakož i člověk věřící v to, že trestným činem se dopouští hříchu,

se může přesto chovat kriminálně. Autor kritizuje zneužívání politických stanovisek a doktrín k implikacím ohledně míry kriminality (typicky kritiku názorů politických oponentů jako zapříčiňujících růst kriminality).

8) Omyl ve vágním chápání trestné činnosti vede k přílišné subjektivitě v kriminologii. Místo ryziho teoretizování o tom, které formy jednání jsou trestné činy a v jakém společenském kontextu se na určité činy nahlíží jako na trestné, je praktičtější vycházet z jasné definice, že zločin je „identifikovatelné chování, které znatelný počet států výslovně zakázalo a formálně ho trestá“.²²⁰ Přes skutečnost, že kriminální statistiky a viktimizační průzkumy nedokážou poskytnout zcela přesný obraz o rozsahu kriminality ve společnosti, jsou nicméně dobrým zdrojem informací pro základní představu o tom, kolik trestných činů je spáchaných v určitých oblastech a časech. Není proto podle Felsona důvodné a užitečné studovat kriminalitu jako vágní problematiku.

9) Omyl v náhodnosti výskytu trestných činů je zavádějící proto, že implikuje nemožnost efektivně snižovat kriminalitu, a snižuje tím míru odpovědnosti aktérů. Analýzy kriminality dlouhodobě ukazují, že ta se zvykne koncentrovat do určitých míst a časů, přičemž vykazuje určité pozorovatelné a popsatelné vzorce. Důležitým je též výzkum tzv. opakované viktimizace (*repeat victimization*), tedy sledování disproporční reviktimizace u určitých rizikových skupin (mladí muži, příslušníci etnických minorit atp.) či rizikových míst (opuštěné obytné domy, podniky se špatnou pověstí atp.) a časů (vloupání do obydlí během pracovní doby atp.).

Následně Felson definuje svůj přístup jako tzv. chemii zločinu (*chemistry for crime*) – situaci, kdy se za určitých příznivých okolností sejdou „vhodné“ elementy a způsobí reakci, tedy zločin. Skutek se odehrává na „místě“ (*setting*), které Felson užívá jako vhodnou jednotku pro analýzu kriminality. „Kriminální místo“ (*crime setting*) je takové místo, kde opakovaně dochází k určitému typu jednání ve známých časech, je to místo konvergence a divergence aktérů (elementů zločinu) a dalších lidí.²²¹

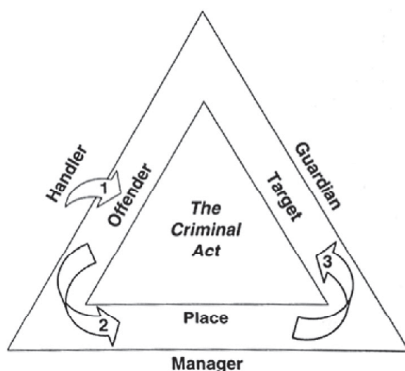
Kriminální činy probíhají v určitých sekvencích, které Felson člení do tří fází: (1) předehra (*prelude*), čímž myslí události přímo vedoucí k činu, (2) incident (*incident*), tedy bezprostřední čin, a (3) následky (*aftermath*), tedy události po spáchání činu (např. zametání stop, útěk z místa, použití kradené kreditní karty apod.).

Felson popisuje Eckův trojúhelník problému (viz výše) jako dynamický proces, kdy (1) potenciální pachatel se musí nejprve vymanit z dohledu způsobitelného

²²⁰ Odkazuje na FELSON, M.: *Crime and Nature*, 2006, s. 35.

²²¹ FELSON, M., BOBA, R.: *Crime and Everyday Life*. 4. vydání, 2010, s. 26.

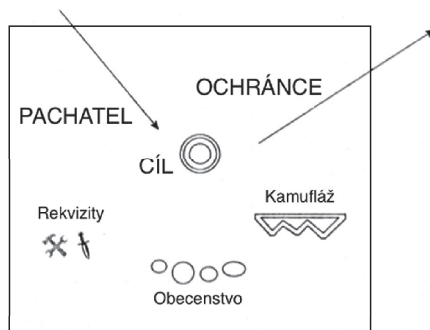
dohlížitele, (2) pak se dostat na místo nehlídané správcem a teprve pak (3) napadnout cíl nechráněný způsobilým ochráncem.

*Dynamický trojúhelník zločinu*²²²

Hlavní elementy zločinu rozšiřuje o doplňující elementy:

- Rekvizity (*props*) umožňující nebo zabraňující spáchání trestného činu (zbraně, nástroje);
- Kamufáž (*camouflage*) poskytující pachateli úkryt před odhalením;
- Obecenstvo (*audience*), které chce pachatel zastrašit nebo na něj udělat dojem.

*Základní a doplňující elementy zločinu*²²³

²²² Převzato z FELSON, M., BOBA, R.: *Crime and Everyday Life*. 4. vydání, 2010, s. 30.

²²³ Tamtéž, s. 32.

Za nejrizikovější typy prostředí Felson považuje veřejné cesty a parkoviště, místa pro rekreaci (bary, parky), veřejnou hromadnou dopravu (zejména stanice), nákupní centra (pro krádeže), rezidenční a průmyslové budovy či kanceláře (pro vloupání) a poskytovatele služeb (typicky nemocnice se stálou službou).²²⁴

Ohledně vhodných cílů rozeznává tzv. horké produkty (*hot products*) a cíle pro násilné útoky. Horké produkty jsou objekty, které přitahují pozornost pachatelů majetkové trestné činnosti díky jejich specifickým vlastnostem. Tyto vlastnosti popsali Ronald Clarke²²⁵ pomocí akronymu CRAVED (tj. žádaný):

- *Concealable* – utajitelné (lehce schovatelné nebo též těžce identifikovatelné),
- *Removable* – mobilní (lehce přenosné, např. automobily či kola, menší věci),
- *Available* – dostupné (je jich dostatek a je k nim snadný přístup),
- *Valuable* – hodnotné (objektivně – cena zboží, subjektivně – pro pachatele),
- *Enjoyable* – působící požitek (typicky žádané konzumní zboží),
- *Disposable* – lehce prodejné (lze za ně snadno a rychle získat peníze).

Se změnami v trendech ohledně konzumního zboží se pochopitelně mění i jeho kriminogenní vlastnosti. Při studiu míry žádanosti konkrétních produktů je zapotřebí posuzovat jejich vztah k místu, kde se nacházejí, resp. zohlednit též vlastnosti místa (např. obvykle kradená Škoda Octavia je snadněji přístupná, když je zaparkovaná na ulici než na střeženém soukromém parkovišti).

Podle Felsona je možné použít model žádaného produktu i na popis násilného útoku. Vlastnosti „násilné události“ popisuje dynamicky: Pachatel musí svůj útok utajit před možnými svědky, musí být mobilní při kriminálním jednání (uniknout z místa činu), nalézt dostupnou oběť, promyslet si „hodnotu“ a „požitek“ z násilného činu, a konečně se zbavit stop, resp. i oběti samotné.²²⁶

Felson²²⁷ se postupně propočoval ke koncepci inspirované přírodními vědci (zejména ekologii), ve které nazírá na páčání trestné činnosti jako na souhrn určitých životních procesů nastávajících v příhodných situacích. Okolnosti páčání kriminality připodobňuje k základním životním potřebám: (1) organizace v rozličných formách (primitivní či sofistikované, krátkodobé či dlouhodobé, formální či neformální atd.), (2) adaptace na změny v prostředí, (3) metabolismus, tedy rytmičnost životních aktivit, (4) pohyb (přirovnává k pohybu pachatelů a obětí), (5) růst, resp. změny v rozsahu a míře kriminality na určitém

²²⁴ FELSON, M., BOBA, R.: *Crime and Everyday Life*. 4. vydání, 2010, s. 38.

²²⁵ CLARKE, R. V.: *Hot products: Understanding, anticipating and reducing demand for stolen goods*. Paper No. 112, Police Research Series, 1999.

²²⁶ Viz FELSON, M., BOBA, R.: *Crime and Everyday Life*. 4. vydání, 2010, s. 43–44.

²²⁷ FELSON, M.: *Crime and Nature*, 2006.

místě, (6) reprodukce, tedy „nábor“ nových pachatelů a vytváření sítí pro společné páchaní trestné činnosti, a (7) dráždivost, neboli reakci na podněty z prostředí. Účinnou prevencí spatřuje v opatřeních potlačujících tyto životní procesy kriminality, což pojmenovává „přírodní redukce kriminality“ (*natural crime reduction*).

V teoretické kriminologii tyto tzv. „nové kriminologie každodenního života“ kriticky reflektuje skotský kriminolog David Garland. Ve známém díle *Kultura kontroly* (*The Culture of Control*) z roku 2001 je Garland popisuje jako v současnosti jeden z hlavních způsobů přístupu ke kriminalitě, chápající ji jako „normální, běžný aspekt moderní společnosti“. Jde o přístup manažerský, pragmatický, zaměřený na efektivní alokaci zdrojů pro potírání kriminogenních situací a omezování příležitostí ke zločinu. Dle Garlanda tento přístup zásadně ovlivnil současnou vládní politiku a praxi veřejných organizací zahrnující kontrolu a prevenci kriminality zejména ve Spojených státech a Spojeném království.²²⁸

---

²²⁸ GARLAND, D.: *The Culture of Control: Crime and Social Order in Contemporary Society*. 2001, s. 127–131, 182–186.